

УДК 338.23

Антоненко С.В.*кандидат економічних наук,
завідувач лабораторії проектування
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України***Кочетыгова Т.В.***старший викладач кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Стаття присвячена державному регулюванню металургійної галузі України. Визначено, що найуспішнішою формою державного управління в галузі чорної металургії було використання програмного підходу. Наведено основні умови та результати проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України.

Ключові слова: гірничо-металургійний комплекс, державний контроль, управління, економічний експеримент, програмний підхід, модернізація.

Антоненко С.В., Кочетыгова Т.В. ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Статья посвящена государственному регулированию металлургической отрасли Украины. Определено, что наиболее успешной формой государственного управления в области черной металлургии было использование программного подхода. Приведены основные условия и результаты проведения экономического эксперимента на предприятиях горно-металлургического комплекса Украины.

Ключевые слова: горно-металлургический комплекс, государственный контроль, управление, экономический эксперимент, программный подход, модернизация.

Antonenko S.V., Kochetygova T.V. DOMESTIC EXPERIENCE OF REGULATION IN THE DEVELOPMENT OF METALLURGICAL INDUSTRY

The article is devoted to the state regulation of the metallurgical industry in Ukraine. Determined that the most successful form of government in the field of ferrous metallurgy was the use of a programmatic approach. The basic conditions and the results of an economic experiment at the enterprises of mining metallurgy complex of Ukraine.

Keywords: mining and metallurgical complex, state control, management, economic experiment, programmatic approach, modernization.

Постановка проблеми. Гірничо-металургійний комплекс України є стратегічним національним ресурсом і складною науково-технічною та організаційною системою, що представлена численними підгалуззями, починаючи з гірничодобувної промисловості і закінчуючи підприємствами з виробництва металовиробів. Однак в останні три десятиліття технологічна база ГМК практично не змінювалася, що зумовило зменшення потреби галузі в інноваціях і нових науково-технологічних розробках, не сприяло економічному й соціальному розвитку країни та посилило загрози для її національної безпеки [1].

На сучасному етапі розвитку цивілізації прогрес науки і технологій у базових галузях економіки відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки країни [2]. Для України однією з таких базових галузей є чорна металургія у складі гірничо-металургійного комплексу. Проте нині ГМК не визнано в Україні як пріоритетну галузь, і держава не має реального впливу на техніко-економічні показники його діяльності [1].

Послаблення державного контролю у металургійній галузі на тлі її фактичного розподілу між окремими групами дозволяє металургійним підприємствам на власний розсуд розробляти стратегію діяльності, враховуючи виключно інтереси власників. Наразі в Україні відсутнє спеціальне законодавство, включаючи його організаційно-господарську компоненту, за допомогою якого держава могла б отримати керівну регулятивну роль в управлінні металургійним комплексом, що не відповідає інтересам національної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням щодо державного регулювання на розвиток окремих галузей економіки присвячували свої праці такі закордонні та вітчизняні вчені, як В. Белкін, В. Геєць, В. Голубев, К. Даніелян, Б. Маклярський, Т. Петрова, В. Писарев, І. Потрашний, А. Урсул, Б. Буркинський, А. Бутенко, С. Герасимова, Л. Круглякова, В. Кухар, О. Майданник, В. Ляшенко, В. Осипов та ін. Проте певні аспекти вітчизняного досвіду регулювання розвитку металургійної промисловості потребують додаткових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проведення аналізу вітчизняного досвіду регулювання розвитку металургійної галузі України задля визначення напрямків його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні 20 років в Україні накопичено певний досвід державного регулювання металургійної галузі. Регулювання експорту металургійної продукції відбувалося в рамках міжнародних угод. Державне регулювання може давати позитивні результати як для металургійних компаній, так і для українського бюджету. Однак, як показує світовий досвід, обмеження експорту можна застосовувати лише як короткочасний захід. У довгостроковому плані такі заходи зумовлюють серйозні негативні наслідки для ринкової економіки [3]. Експорт будь-якої продукції передбачає постійний моніторинг цієї діяльності, метою якого є управління економікою та отримання реальної вигоди для держави.

Найуспішнішою формою державного управління в галузі чорної металургії в 1995–2011 рр., хоча

й не позбавлено певних недоліків, було використано програмного підходу. З метою подолання кризового стану в гірничо-металургійному комплексі законом України від 14.07.1999 р. № 934-XIV [4] було запроваджено проведення з 1 липня 1999 р. до 1 січня 2002 р. економічного експерименту. Перелік підприємств гірничо-металургійного комплексу, які брали участь в економічному експерименті, затверджувався Кабінетом Міністрів України за погодженням з Комітетом Верховної Ради з питань промислової політики. Проведення експерименту передбачало створення умов, необхідних для збільшення обсягу виробництва продукції та надходжень до бюджету, шляхом надання їм податкових пільг (рис. 1).

Крім наведених на рис. 1, підприємствам – учасникам експерименту було надано право відносити до валових витрат до 15% витрат на поліпшення основних фондів та в межах лімітів, але не більше 0,15% валових витрат, збори за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу, а також передбачено інші пільги, спрямовані на поліпшення їх фінансово-економічного стану. У програмі економічного експерименту взяли участь: у 2000 р. – 66, а у 2001 р. – 63 підприємства ГМК України. Безпосередньо у секторі чорної металургії режим економічного експерименту був поширений на 10 головних підприємств – МК «Криворіжсталь», Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, МК «Азовсталь», Запорізький металургій-

ний комбінат «Запоріжсталь», електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» імені А.М. Кузьміна, Алчевський металургійний комбінат, Дніпровський металургійний комбінат імені Ф.Е. Держинського, Макіївський металургійний комбінат, Єнакіївський і Донецький металургійні заводи [5].

Економічний експеримент радикально змінив фінансову ситуацію на всіх 10 основних металургійних підприємствах, які брали в ньому участь. Чистий прибуток підприємств за цей період збільшився у 2,2 рази, що набагато перевищував середній показник приросту чистого прибутку в усьому гірничо-металургійному комплексі. Всі підприємства, які брали участь в експерименті, стали прибутковими. Так, у 2001 р. найвищий рівень рентабельності спостерігався на ВАТ «Єнакіївський металургійний завод» – 51,6%, «Криворіжсталь» («АрселорМіттал Кривий Ріг») – 20,1%, ВАТ «Металургійний комбінат» Азовсталь» – 12,3% [5].

Розрахунки впливу експерименту на баланс втрат і надходжень бюджетів усіх рівнів та Пенсійного фонду свідчать, що ГМК дотувався тільки в другому півріччі 1999 р., а в наступні два роки суттєво наростив виплати державі. Сумарно за два з половиною роки галузь виплатила на 2,6 млрд. грн. більше, ніж отримала. Крім того, відбулося десятиразове зниження заборгованості з заробітної плати, поповнення обігових коштів і розширення обсягів капіталовкладень. Обсяг прямих іноземних інвестицій у галузь збільшився з 76,7 млн. дол. на початок 1999 р. до 237,6 млн. дол. на початок 2002 р. [6].

Закон «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» втратив чинність у зв'язку із закінченням строку його дії 01.01.2002 р. Економічний експеримент у чорній металургії як система державної підтримки, що побудована на «специфічних» субсидіях, всіма спостерігачами й експертами був визнаний таким, що суперечить вимогам СОТ і ЄС. У зв'язку з цим на зовнішніх ринках проти України було порушено антидмпінгові розслідування і встановлено обмежувальні мита і квоти. Зазначимо, що серед товарних груп, проти яких було порушено розслідування, перше місце займає металопродукція – 69% усіх розслідувань проти українських товарів. При цьому розслідування проти української продукції порушували країни ЄС, Центральної та Східної Європи, США, Канада, країни Латинської Америки, Азії, Тихоокеанського регіону та Африки, Російської Федерації, країни СНД та Балтії [7, с. 225].

Слід зазначити, що після закінчення терміну дії економічного експерименту, передбаченого законом, українські металурги здійснили спробу досягти рішення щодо його продовження ще на один рік. Ідею продовження преференцій для металургів було прийнято, однак в обмеженому форматі:

- кількість учасників продовженого експерименту було зменшено до 41;

ОСНОВНІ УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Списання підприємствам-учасникам експерименту пені та штрафів, нарахованих за несвочасну сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів і не внесених до бюджету за станом на 1 липня 1999 р.

Встановлення на період проведення економічного експерименту (1.07.1999 р. – 1.01.2002 р.) порядку нарахування пені за несвочасну сплату зазначених платежів у розмірі 50% передбачених законодавством ставок.

Звільнення від сплати зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання автомобільних доріг загального користування, а також обмеження ставки збору до Державного інноваційного фонду на рівні 50% визначеної законодавством України.

Надання, у разі потреби, підприємствам гірничо-металургійного комплексу, які беруть участь в економічному експерименті, відстрочки по сплаті податків, зборів та інших обов'язкових платежів на строк до 36 місяців, із застосуванням нульової ставки плати за користування податковим кредитом.

Використання зменшеної ставки оподаткування прибутку підприємств: 9% – у 1999–2000 рр., 15% – у 2001 р. (стандартна ставка 30%), з одночасним спрямуванням різниці у надходженні коштів, що утворилася від зміни ставки, на поповнення обігових коштів підприємств.

Запровадження порядку, згідно з яким 70% коштів від збору за забруднення навколишнього природного середовища залишаються у розпорядженні підприємств із зобов'язанням використовувати їх на здійснення природоохоронних заходів.

Рис. 1. Умови проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України у 1999–2001 рр.

- підприємства сплачували обов'язкові платежі в повному обсязі, й тільки після цього частина коштів мала повертатися.

Продовження експерименту призвело до збільшення кількості звинувачень в прямому державному субсидуванні галузі, наслідком чого стало обмеження доступу українських металовиробників на зовнішні ринки. У липні 2002 р. генеральний директор найбільшого українського меткомбінату «Криворіжсталь» звернувся з листом до Міністерства промислової політики та Міністерства економіки і з європейської інтеграції з проханням виключити його підприємство з переліку тих, на які поширюється режим «економічного експерименту». Причиною було те, що комбінат звинувачували в демпінговій політиці на окремих зовнішніх ринках. За таких умов політика продовження економічного експерименту зазнала поразки й зійшла нанівець. Рівень конкурентоспроможності української металургійної продукції на зовнішньому ринку продовжував формуватися вже без допомоги системи спеціального субсидування.

Оцінюючи з позицій досвіду розвинених країн, режим економічного експерименту у сфері вітчизняної чорної металургії доцільно розглядати як антикризову програму фінансового оздоровлення підприємств ГМК, яка була реалізована тільки в певному періоді. Це відповідало і застосованим інструментам – реструктуризація заборгованостей, зниження або скасування податків і різного роду платежів тільки на період оздоровлення. Її тривалість була чітко визначена законом.

Для реалізації програмного підходу Інститутом чорної металургії ім. З.І. Некрасова НАН України і Міністерство промислової політики України із залученням інших науково-дослідних інститутів розроблено Концепцію розвитку ГМК України (схвалено Постановою Верховної Ради України від 17.10.1995 р. № 385/95-ВР) та Державну програму розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу України на період до 2011 р. (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 28.07.2004 р. № 967).

Реалізація цих документів мала позитивне значення для економіки країни, що дало змогу не лише стабілізувати роботу галузі та наростити обсяги виробництва, а й збільшити обсяги інвестицій у розвиток ГМК [8].

Найвагомішими заходами технічного переозброєння металургійної промисловості України за період дії Державної програми в 2004–2011 рр. можна вважати нижчезазначені [1]:

1. У доменному виробництві: будівництво й технічне переозброєння доменних печей. За період 2005–2013 рр. у ГМК було реконструйовано або побудовано 10 доменних печей, зокрема, на Алчевському меткомбінаті, ДМК імені Дзержинського, МК «Запоріжсталь», на Єнакіївському та Донецькому металургійних заводах. При цьому на чотирьох підприємствах доменні печі було обладнано установками для вдвудання пиловугільного палива (ПВП). Випробування на металургійних підприємствах технологічного процесу доменної плавки із застосуванням ПВП показало можливість зменшення питомих витрат коксу (коефіцієнт заміщення коксу на ПВП становив 0,89) і природного газу; теоретична температура горіння зросла на 28 °С. Результати досліджень Інституту чорної металургії підтвердили, що застосування ПВП не є простим завданням і потребує ретельного вивчення умов роботи доменної печі, воно може бути ефектив-

ним лише в разі узгодження роботи установки ПВП з технологічним режимом печі, використання оптимальної технології завантаження шихтових матеріалів, дотримання оптимального теплового режиму печі. Усі ці питання можна вирішити за науково-технічного супроводу технології використання ПВП у доменних печах. Накопичені вченими Інституту чорної металургії знання і досвід освоєння супроводу роботи доменних печей, оснащених сучасним обладнанням, дають змогу якісно вирішувати проблеми забезпечення ефективної енергоощадної технології виплавки чавуну.

2. У сталеплавильному виробництві: виведення з експлуатації та заміна мартенівських печей на конвертери і електропечі; будівництво та модернізація машин безперервного лиття заготовок (МБЛЗ) і установок позапічного оброблення чавуну і сталі. За цей період було модернізовано або побудовано нові МБЛЗ на Алчевському меткомбінаті, ДМК імені Дзержинського, металургійних комбінатах «Азовсталь» та імені Ілліча, Донецькому металургійному заводі. Модернізація МБЛЗ супроводжувалася, як правило, будівництвом установок позапічного оброблення сталі та засобів газоочищення, що сприяло техніко-економічній ефективності цих заходів (табл. 1).

Заходи з модернізації сталеплавильного виробництва дали змогу істотно збільшити обсяги виробництва сталі, що розливається на машинах безперервного лиття, та значно поліпшити структуру виробництва сталі, наблизивши її до світового рівня.

Таблиця 1
Техніко-економічна ефективність будівництва і модернізації машин безперервного лиття заготовок та установок позапічного оброблення чавуну і сталі [1]

Показник	Одиниці виміру	Значення
Обсяг інвестицій	млн. грн.	1774
Економія природного газу	млн. м ³	17
Економія кисню	млн. м ³	17
Зменшення шкідливих викидів	т. / рік	6500
Економічний ефект	млн. грн.	1460

Використання державного програмного підходу дало можливість навіть в умовах практично повної приватизації металургійних підприємств сформулювати напрями підвищення технічного рівня та забезпечити зменшення енергоємності металургійного виробництва. Реалізація науково-технічних заходів з розвитку галузі довела їх доцільність і ефективність. Однак передбачена Державною програмою розвитку ГМК до 2011 р. модернізація ГМК виконана не в повному обсязі і здійснювалася в основному шляхом закупівлі закордонного обладнання та засобів автоматизації, часто не випробуваних на практиці. При цьому, як правило, вчених не залучали до експертизи проектів реконструкції підприємств.

Висновки з даного дослідження. На сьогодні в Україні не існує цільової програми, яка б чітко регулювала питання розвитку металургійної промисловості. Чинні документи державного програмування не можуть бути покладені в основу правової політики держави у сфері металургійного виробництва. Відсутність чіткої державної промислової позиції та орієнтація на роль ринку, як регулятора економіки, ставлять під загрозу розвиток вітчизняної металургійної промисловості. Тому подальший розвиток

металургійного ринку України зумовлює необхідність розробки ефективних інструментів державного впливу для досягнення бажаних результатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Большаков В.І. Чорна металургія і національна безпека України / В.І. Большаков, Л.Г. Тубольцев // Вісн. НАН України. – 2014. – № 9. – С. 48–58.
2. Маліцький Б.А. Визначення загроз національній безпеці, що походять від стану науково-технічної сфери. / Б.А. Маліцький // Наука та наукознавство. – 2013. – № 4. – Ч. 1. – С. 31–44.
3. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконел, С.Л. Брю. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
4. Закон України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» № 934-ХІV від 14.07.1999 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/934-14>.
5. Венгер В.В. Особливості взаємодії держави та бізнесу у сфері гірничо-металургійного комплексу України: від підтримки до партнерства / В.В. Венгер, В.О. Точилін // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 114–128.
6. Головка В.В. Антикризові заходи у гірничо-металургійній галузі України (1999–2002 рр.): історія та наслідки / В.В. Головка // Сторінки історії. – 2013. – Вип. 35 – С. 203–219.
7. Осипов В.М. Управління конкурентоспроможністю продукції металургійної галузі : [монографія] / За наук. ред. акад. Б.В. Букринського ; НАН України ; Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – Одеса : МПП «Евен», 2005. – 296 с.
8. Большаков В.И. Технический уровень и научное сопровождение металлургической отрасли Украины / [В.И. Большаков, Л.Г. Тубольцев, Гринев А.Ф.] // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 2011. – № 2. – С. 1–6.

УДК 330.341.1(477)

Багашова Н.В.
кандидат геологічних наук,
доцент кафедри економіки і стратегії підприємств
Криворізького економічного інституту
Криворізького національного університету

БІЗНЕС-ІНКУБАТОРИ: СВІТОВИЙ Й ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті досліджено зарубіжний й вітчизняний досвід створення і функціонування бізнес-інкубаторів як новітніх структур розвитку економічного ринку. Виявлено причини відставання впровадження у промисловість української моделі бізнес-інкубування від зарубіжних моделей.

Ключові слова: бізнес-інкубатор, малий бізнес, середній бізнес, комерціалізація інновацій, коучинг, трансфер інновацій, інтелектуальна власність, венчурне фінансування.

Багашова Н.В. БИЗНЕС-ИНКУБАТОРЫ: МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

В статье исследован зарубежный и отечественный опыт создания и функционирования бизнес-инкубаторов как новейших структур развития экономического рынка. Определены причины отставания внедрения в промышленность украинской модели бизнес-инкубации от зарубежных моделей.

Ключевые слова: бизнес-инкубатор, малый бизнес, средний бизнес, коммерциализация инноваций, коучинг, трансфер инноваций, интеллектуальная собственность, венчурное финансирование.

Bahashova N.V. BUSINESS-INCUBATORS: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCES OF CREATION AND FUNCTIONING

The research deals with foreign and domestic experience of creation and functioning of new economic market structures, business-incubators. There revealed some causes of introduction lagging of the Ukrainian business-incubation modal in comparison with some foreign models.

Keywords: business incubator, small business, medium business, commercialization of innovation, coaching, innovation transfer, intellectual property, venture financing.

Постановка проблеми. У розвинених країнах модель бізнес-інкубування працює вже тривалий час і зарекомендувала себе як потужний рушій активізації інноваційної діяльності у промисловості. В Україні юридично створена низка бізнес-інкубаторів, але вони фактично перебувають лише на початковій стадії функціонування. Тому необхідне вивчення питання вітчизняних умов утворення і діяльності бізнес-інкубаторів, оцінки можливостей щодо апробації передового світового досвіду розгортання бізнес-інкубаторного руху. Незважаючи на те що існує велика кількість досліджень в галузі впровадження нових, проблема бізнес-інкубаторів як однієї із сучасних організаційних форм підтримки реалізації інновацій досі недостатньо досліджена. Бізнес-інкубатор

привертає до себе увагу урядів, місцевого керівництва, наукових кіл та економістів, оскільки допомога малим і середнім підприємствам розглядається як інструмент забезпечення економічного росту та боротьби з бідністю шляхом розширення самостійної зайнятості, як засіб зміцнення приватного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення механізмів створення бізнес-інкубаторів приділено увагу у працях таких вчених, як О. Бородіна, Л. Дмитриченко, В. Зянько, С. Єрохін, М. Жук, В. Ляшенко, Є. Панченко, О. Титаренко, В. Шарапов та ін. Проте проблема вивчення і узагальнення успішного зарубіжного досвіду створення і функціонування бізнес-інкубаторних структур залишається актуальним завданням.